
Драгана Лазаревић-Илић

НОВА ПРЕЗЕНТАЦИЈА МУСЕЛИМОВОГ КОНАКА У ВАЉЕВУ

Муселимов конак, једина грађевина сачувана у Ваљеву за коју поуздано знамо да је из друге половине XVIII века, отворена је после дужег времена сталном изложбеном поставком „Ваљевска нахија и Ваљевци у првом и другом српском устанку”.

Иако је период (1804-1815) који је презентован у конаку замишљен као део поставке Народног музеја у Ваљеву, због историјске вредности објекта, значаја приказане теме и начина презентације, он представља самосталну музеолошку целину. Презентација конака, као својеврсни музеолошки изазов, наметнула је многа питања са којима се музеологија суочава и на које тражи одговор. Зато ћемо се осврнути на неке од проблема везаних за музејске поставке у заштићеним објектима ове врсте као што су: усклађеност са ентеријером, садржајни и документарни ниво и неке специфичности презентације у смислу опреме, дизајна и других елемената пресудних за успех подухвата. Због тих проблема музеалци и архитекте су у полемици и данас.

Каталог поменуте изложбе, као њен највиши стручни и репрезентативни део, само је завршна реч овог сложеног процеса.

Изградња Муселимовог конака везује се за период када се у нахијским центрима постављају муселими. Иако су, према повластицама добијеним хатишерифом 1793. г. на челу локалних управа стајали Срби, врховну управу и судство у нахији Турци су задржали у својим рукама, па и муселиме као своје органе власти. Пратећи улогу ваљевских муселима од Асан-аге из Сребрнице па до последњег познатог Нуман-аге (1820-1830), може се закључити да је муселиме постављао везир, а издржавао народ, али су их кнезови могли сменити. Тако је кнез Алекса Ненадовић, према неким подацима, допринео да се смене 18 што кадија што муселима. У време кнеза Милоша, после другог српског устанка, извршна власт је била само формално у турским рукама, те је Милош свео муселиме на своје чиновнике.

Значај конака увећава општепозната чињеница да су у његовом подруму били затворени обор кнезови Алекса Ненадовић и Илија

Бирчанин, одакле су и одведени на погубљење 4. фебруара 1804. г. да би потом њихове главе биле истакнуте на крову ове зграде. Ваљевски кнезови били су једни од најугледнијих људи тадашње Србије који су страдали у „сечи кнезова” када су дахије погубиле око сто народних првака.

По добијању аутономије 1830. г. престала је да постоји функција муселима и конак је припао ондашњем Првитељству. У наредном периоду зграда је често мењала намену – коришћена је за потребе судства, школства и као стамбени простор, а једно време била је и у власништву трговца Бошка Тадића. Коначно 1951. г. конак је додељен Музеју и од тада се користи као изложбени простор за смештај збирки. Свакако да су се честе промене власника одразиле на изглед конака. Иако је он у целини гледано углавном задржао своју аутентичност, посебно кад је реч о типолошким карактеристикама зграде, првобитни изглед ентеријера делимично је сачуван, док је спољна визура нарушена околним зградама.

Изузетна споменична вредност објекта, као и његове архитектонске особености нису могле бити занемарене приликом припреме конака за најновију презентацију, те је од самог почетка био присутан проблем како ускладити заштићени објекат са изложбеном поставком, а да се при том не запостави једно на рачун другог.

Као што смо већ истакли Муселимов конак је објекат оријенталног градитељства из друге половине XVIII века. То је приземна зграда са два отворена трема под широком стрехом, испод које се протеже каменом озидан подрум. Његов ентеријер сличан је осталим конацима у србији из тог периода, који су се састојали обично из оаклије и кујне. У време Турака конак је био ограђен зидом са свих страна, а пространо двориште користио је турски гарнизон. Његов данашњи изглед је резултат конзерваторских и рестаураторских радова обављених у више наврата.

Изложба која је презентирана у конаку прилагођена је објекту, пре свега тематски, а репрезентативни музеолошки материјал пандан је његовој споменичној вредности. Са друге стране, конак као такав, диктирао је обим и опрему поставке, што је уобичајено кад су у питању овакви простори, те се јавља дилема како се уопште изложба може наметнути под оваквим условима. У овом случају експозиција о којој је реч иде у сусрет решењу с тим што је аутор (В. Кривошијев) више пута истицао да је конак експонат број један изложбе. Иако је реч о проблему са којим се суочавају музеји данас, што смо у претходном излагању поменули, ипак је нађен компромис у методолошком приступу избором концепције која се односи и на догађаје који су везани за сам објекат. Тако је изложба постала део споменичне целине коју чини конак, те уласком у зграду посетилац се нађе у пријатном амбијенту спреман да прихвати понуђене информације.

Експозиција у конаку под насловом „Ваљевска нахија и Ваљевци у првом и другом српском устанку” обухвата период од 1804-1815. као

једну временску целину, која је хронолошки подељена ради лакше прегледности. Тежиште изложбе су догађаји првог и другог устанка у Ваљевској нахији смештени у опште токове њиховог развоја у Београдском пашалуку, са циљем да се истакну неке специфичности с обзиром да је међу онима у којима је почео устанак. У том смислу уводни део изложбе приказује стање пред устанак путем музеолошких илустрација (карте, графикони, легенде) које садрже податке о политичким, економским, демографским и другим приликама у односу на друге нахије Пашалука. Уз то доминирају оригинални експонати – лично оружје ваљевских кнезова, чиме је уводни део изложбе наглашен као нека врста предговора даљем музеолошком штиву.

Други део изложбе односи се на почетак устанка, тј. буну против дахија 1804. г. Илустрован је збором у Орашцу и избором Крађорђа за вожда, затим комбиновањем фотографија, цртежа, предмета и уметничких слика приказана су места народних збегова и окупљања ваљевске устаничке војске, као и најважнији бојеви. Пробраним архивалијама истакнуто је формирање првог суда, зачеци законодавне власти, затим улога проте Матеје у поменутих догађајима и његови први дипломатски потези. Посебно се издвајају експонати као што су сабља проте Матеје, јатаган Николе Грбовића и други лични предмети устаничких вођа. Такође непроцењиву вредност представљају заставе: барјак кнеза Јовице Милутиновића који је он носио приликом опсаде Ваљева, затим војводска застава кнеза Симе Ненадовића и треће тробојна застава шивена руком што претпоставља да је израђена у народу за потребе устаника.

Централни део изложбе односи се на српску револуцију 1805 – 1813., где је обрађено прерастање буне на дахије у устанак против централне турске власти до примирја у Солбозију. Поред тога што су приказани сви бојеви ваљевске војске у том периоду, назначено је оснивање Правитељствујушћег совјета у Боговађи и улога Јакова Ненадовића, као карактеристични показатељи унутрашњих односа међу устаничким првацима. Експонате представљају документа везана за правно регулисање устаничке државе – деобе турских имања, оснивање магистрата, регуларне војске итд. Наставак устанка до мира у Букурешту 1809 – 1812. приказан је борбама на дринском ратишту и успоном војводе Јакова Ненадовића на место првог српског попечитеља. Од осталих експоната присутни су оружје и опрема устаника међу којима се истиче модел устаничке одеће, која је уствари била свакодневна ношња српског сељака. У целини гледано, овај део изложбе карактерише равнотежа у избору експоната и одговарајући однос између предмета, фотографија и архивалија, што је битно за општи изглед поставке.

Завршни део изложбе односи се на период другог српског устанка, а с обзиром на то да је кратко трајао на изложби заузима мање простора. Приказан је сабор у Такову, ширење устанка и ослобађање градова међу којима и Ваљево, уз наглашавање улога личности као што су Јовица Милутиновић, Петар Николајевић Молер и Сима Ненадовић. Овај

период илуструју изузетни предмети који су припадали кнезу Раки Тешићу – сребром оковани пиштољи и сабље, као и кожни појас, силав. Крај поставке је веома симболичан, јер упућује на размишљање о тековинама српске револуције, с обзиром да се завршава Таковским крстом, орденом који је у знак сећања додељен први пут 1865. г. Међу добитницима тог одликовања су и 24 учесника из Ваљевске нахије.

Имајући у виду то да је период првог и другог устанка доста експлоатисан као музеолошка тема, срж концепције изложбе о којој је било речи је усмерена на Ваљевску нахију, а општи догађаји заступљени су само у узрочно-последичном смислу. У даљем излагању прокоментарисаћемо неке аспекте саме презентације.

Врсте музеалија којима се располагало омогућиле су разноврсну презентацију, а чињеница да њих 18 спада у категорију предмета од изузетног значаја, указују на полазне претпоставке за квалитет изложбе. Од тродимензионалних предмета заступљени су оружје, опрема и лични предмети устаничких вођа, затим заставе, одећа, уметничке слике, документација и фотографије. Иако секундарног карактера, ефектна су помоћна музеолошка средства, те су сви бојеви представљени путем карата или скица, а коришћене су и макете. Једном речи презентовано је само оно особено, карактеристично за Ваљевску нахију у том периоду. Оно што је очигледно, то је јасно конципирана историјска прича која не идеализује људе и догађаје, без обзира на њихов значај. На естетски квалитет изложбе утицало је свакако више елемената, пре свега, поменути фонд презентираних материјала и опрема изложбе, тј. њено ликовно решење.

Већ смо нагласили да је Муселимов конак као специфичан објекат захтевао посебан приступ у начину излагања, те је представљао искушење не само за аутора изложбе, већ и за архитекту као аутора музеолошког ентеријера. Уочљив је труд да се испоштује аутентичност споменичног објекта и успостави равнотежа са експозицијом. Ипак, опрема изложбе делује доминантно, те у тежњи да буде што боља она није уступила примат музејским експонатима. Стога изложба тешко надвладава амбициозна решења опреме ентеријера више прилагођена амбијенту конака, иако она одишу присношћу и топлином.

Историјска изложба свакако је најкомплекснији вид музеолошког приказивања и на њој највише долази до изражаја вештина презентације, управо због разноликих музеалија које треба ускладити. Зато је општи ликовни израз понекад пресудан за успех оваквих изложби без обзира на ниво припремљености. Ово је вероватно имао у виду стручни тим који је радио презентацију конака, поготову кад се ради о ауторским креацијама.

Каталог изложбе под истим насловом појавио се у издању Народног музеја Ваљево непосредно по отварању, а састоји се из два дела који се међусобно допуњују – водича кроз музејску поставку и каталошког пописа који представља најзначајнији део ове публикације те у потпуности оправдава ову музеолошку форму. Садржи 148 јединица брижљив-

во обрађених, те аутор заслужује сва признања, посебно због тога што су подаци о многим предметима из музејског фонда по први пут објављени. Публикација је изванредно ликовно и технички опремљена.

Нова презентација Муселимовог конака није овом приликом обухватила и простор подрума, што је планирано у следећим програмима Народног музеја у Ваљеву. Ово што је сада остварено у времену тешком за било која културна прегнућа, представља прави подухват омогућен финансијском и другом подршком Скупштине општине Ваљево и Министарства за културу Републике Србије.